

Тарас Гривул, Володимир Мороз, Володимир Муравський,
Володимир Окаринський

Матеріали
до пластового мартиролога
(пам'яті Івана Гавди)

Підготовано і видано
курнем УСП-УПС “Орден Залізної Остроги”

Львів – 2003

Гривул Т., Мороз В., Муравський В., Окаринський В. Матеріали до пластового мартиролога / Передмова О. Сича. – Львів, 2003. – 120 с.

“Матеріали до пластового мартиролога” представляють читачеві інформацію про українських героїв – вихованців легального і підпільного Пласту, що в різних роках буремного ХХ століття віддали найцінніше, що в них було – своє життя – за українську ідею. Це книга про тих, хто своїм життям і своєю геройською смертю засвідчили святість Першого Головного Обов’язку пластуна – бути вірним Богові й Україні.

Для широкого кола читачів.

Підготовано і видано
курунем УСП-УПС “Орден Залізної Остроги”

© Тарас Гривул,
Володимир Мороз,
Володимир Муравський,
Володимир Окаринський, 2003

© Олександр Сич, передмова, 2003

*Коли ця книга була майже готова,
загинув наш друг пл. сен. Іван Гавдида –
визначний громадсько-політичний діяч
і виховник молоді. Нехай ця праця буде
нашим скромним вінком на його могилу*

Вступ

Пропоновані увазі читача матеріали до пластового мартиролога базуються насамперед на праці “Пластуни у визвольних змаганнях”, укладеній 28 курнем УПС “Верховинки” (Нью-Йорк, 2002. – 71 с.), де подано короткі біографічні довідки про кількасот пластунів, що брали участь у національно-визвольному русі, з яких понад 150 загинули. Використано також довідник Петра Содоля “Українська Повстанча Армія, 1943-49” (Нью-Йорк, 1994-1995, в 2 част.), який на сьогодні є основною працею інформаційно-довідкового характеру про боротьбу ОУН і УПА та подає відомості про членство в Пласті учасників національно-визвольної боротьби. Деякі інформації взяті із списку полеглих пластунів, який укладав Юрко Юзич, а також із різноманітних публікацій. Матеріали про Пласт на Волині надані дослідником Олександром Дарованцем.

Друга значна частина інформацій взята із списку-каталогу Центрального державного історичного архіву у Львові (далі Список-каталог ЦДАІЛ), укладеного 1954 р. на базі фонду Верховної Пластової Команди (ВПК). Він містить біографічну інформацію про близько 4600 пластунів та кількох десятків осіб, що брали участь у роботі УПУ (опікунів, приятелів; напр., Дмитро Донцов виступав на двох з’їздах УСР, автор брошури “Юнацтво і Пласт”). На підставі різних видань та документів з пластової історії, що зберігаються в КПС Пласту НСОУ, цей реєстр наразі доповнено до більш ніж 5300 осіб. Отже, значна частина мартиролога укладена шляхом співставлення реєстру пластунів із інформаціями про полеглих членів ОУН та вояків УПА, що містяться у виданнях про національно-визвольну боротьбу: 1) багатотомній серії “Літопис Української Повстанської Армії”; 2) регіональних збірниках (серія “Український архів” НТШ та ін.); 3) виданнях мартирологічного характеру; 4) пропам’ятних книгах українських гімназій; 5) наукових, науково-популярних виданнях, пресі та ін. Серед публікацій про Пласт варто відзначити статті Адольфа Гладилевича, Ярослава Падоха та ін. Ряд фактів уточнено у розмові Володимира Мороза із Ярославом Гайвасом.

Розглядаються усі українські пластово-скаутські формації: власне Пласт (легальний і таємний); Союз українських пластунів емігрантів (СУПЕ); українські скаутські організації і гуртки Наддніпрянщини; Доріст “Рідної школи” (коли він базувався на основі забороненого поляками Пласту); курені молоді, що діяли на Закерзонні (1939-1944); Виховна Спільнота Української Молоді (ВСУМ) у Галичині (1942-1944). Подано відомості про осіб, що загинули у боротьбі за волю України, були жертвами іноземних окупаційних режимів (російського, німецького, польського, угорського та ін.), їх колаборантів та зумовленої ними політичної ситуації. Загиблі в бою, кривіці, тюрмі, таборі, на засланні, через підірване ув’язненням чи боротьбою здоров’я, від скритовбивчої руки, – всі вони будуть в нашій пам’яті. Не подано пластунів, які перебували у в’язницях і таборах, але померли на волі і від їхнього звільнення пройшло багато часу (напр., Катерина Зарицька – звільнена 1972 р., померла 1986 р.; Галина Дидик – звільнена 1971 р., померла 1979 р. та ін.). Список полеглих пластунів станом на 18.10.2003 р. нараховує понад 480 осіб.

Після кожної біографічної довідки вказано джерела, на яких вона ґрунтується. Якщо особа фігурує у праці “Пластуни у визвольних змаганнях” або серед біографічних довідок книг Петра Содоля “Українська Повстанча Армія”, вони вказуються обов’язково – як найбільш докладні і вивірені видання. Всюди також зазначено наявність інформації про особу у згаданому вище списку-каталозі ЦДІАЛ. Всі інші праці вказуються тоді, коли використовувалися і містили важливу інформацію (членство у Пласті, факт, дату і місце загибелі). Слід наголосити, що автори не ставили собі за завдання подати вичерпні довідки про полеглих пластунів, як теж вказати всі джерела і літературу про них – це справа майбутнього.

Над укладанням мартиролога працювали ст. пл. скоб Тарас Гривул, ОЗО; Володимир Мороз (керівник авторського колективу); Володимир Муравський (Спілка Української Молоді в Україні), ст. пл. Володимир Окаринський, ПМ. Вагому допомогу надали: Олександр Вовк; Роман Генега; ст. пл. Ігор Гузь, ОЗО; Олександр Дарованець; Григорій Дем’ян; пл. сен. Олександр Криський, ЧМ; Віталій Манзуренко; Микола Посівнич; ст. пл. Ольга Свідзинська; пл. сен. В’ячеслав Стебницький, V; ст. пл. Юрко Юзич, ОЗО; ст. пл. скоб Богдан Яцун, ОЗО.

Просимо читачів уточнювати і доповнювати усі можливі відомості про полеглих пластунів. У майбутньому це дасть змогу укласти докладний реєстр Пластового Куреня Залізного Хреста.

пл. прият. Володимир Мороз

Цвіт України, скобів орлиний рід

Пласт постав з потреби української нації до власного державного самоствердження. В цьому він не різнився від інших національних скавських організацій світу, бо так само, як і вони, дбав за виховання всебічно розвинутих, фізично і духовно загартованих громадян своєї Вітчизни, готових бути її політичними і духовними провідниками, готових в кожному хвилині стати в її обороні.

Пропонована читачеві праця – це історія боротьби Пласту за незалежність національного і державного життя. В цій боротьбі пластуни належать до різних політичних партій і організацій: до Української Військової Організації, Організації Українських Націоналістів (спочатку єдиної, а потім до всіх її частин — ОУН-р, ОУН-м, ОУН-з), Українського Національного Демократичного Об’єднання, Фронту Національної Єдності, Української Соціал-Демократичної Партії тощо. Вони беруть участь в різних військових формаціях Визвольних Змагань: Українських Січових Стрільцях, Українській Галицькій Армії, Корпусі Січових Стрільців Євгена Коновальця, “Карпатській Січі”, Дружинах Українських Націоналістів, “Поліській Січі”, Українській Повстанській Армії, Українському Легіоні Самооборони, Військових Відділах Націоналістів (“Легіон Сушка”), дивізії “Галичина”. Доля закидала їх до військових формацій чужинських держав – радянської, німецької, польської і навіть до Іноземного легіону Франції, де вони або складали голови в бою за чужі їм інтереси, або, отримавши вишкіл і бойовий досвід, переходили до українських національних військових формацій.

Перший пластовий гурток постав у Львові восени 1911 року. А вже влітку 1914 року вибухнула Перша світова війна. Політичний провід українців Галичини прийняв рішення, що український народ цього краю виступить проти Російської імперії, як найжорстокішого визискувача українського народу. Для вихованців Пласту настав час виконати свій обов’язок супроти України.

Від самого початку організування Легіону Українських Січових Стрільців пластуни взяли активну участь у цьому процесі. Так, організатор першого пластового гуртка Іван Чмола вже 30 липня 1914 року ввійшов в склад організаційного Комітету, а станиславівський пластунок Дмитро Вітовський – до Української Боевої Управи.

Коли ж Боева Управа спільно з Головною Українською Радою видала заклик до українського народу зголошуватися в Українські Січові Стрільці, серед перших добровольців виявилися чи не всі пластуни. Першим з відділів УСС, що постав з львівських добровольців, була саме сотня співзасновника Пласту Івана Чмоли. Коли сформувалися інші сотні, з них утворено два курені, і першим з них, що нараховував 848 стрільців, командував пластунок Дмитро Вітовський.

Пластуни в складі УСС брали участь у боях на Бескидах, на горі Маківці, під Семиківцями, на горі Лисоні. В будь-яких труднощах вони трималися якнайкращим чином, були незамінними розвідниками. В тому, що російські війська так і не змогли перейти Карпати, була і їхня заслуга.

Активну участь взяли пластуни, що опинилися в російському полоні, у революції на Великій Україні. Найбільш боекратною українською військовою частиною був Корпус Січових Стрільців, створений вихідцями з Галичини під командуванням Євгена Коновальця. В революційному морі анархії і отаманії він чітко вирізнявся своєю дисципліною та військовим вишколом. А таким його створили спільно з Є. Коновальцем бойові побратими – старшини Легіону Українських Січових Стрільців. Серед них Іван Чмола – командант II сотні, Василь Кучабський – командант запасного куреня, Роман Сушко – командант I сотні, та Федір Черник – командант двох сотень скорострільів.

Не менш важливу роль відіграли пластуни і у становленні Західно-Української Народної Республіки. Зокрема, військову акцію Листопадового Зриву готував і керував нею Дмитро Вітовський. Силами 1400 українських стрільців та 60 старшин він за день до прибуття польської місії, яка мала перебрати владу від австрійського намісника, опанував Львів. В доленосну ніч 1 листопада 1918 року розвідницьку службу у Львові активно несли близько 80 пластунів.

За львівським сценарієм перебрання влади українцями здійснювалося і в провінції. За браком українських вояків скрізь активну участь у цьому процесі брали пластуни — в Станиславові, Тернополі, Перемишлі, Стрию, Коломиї, Тереховлі тощо. В Стрию, зокрема, серед основних сил були 33 пластуни місцевого пластового куреня. Пізніше вони стали основою для окремої Пластунської сотні під керівництвом Остапа Микитки. Вона охороняла штаб, пошту, телеграф, здійснювала розвідку.

Коли було оголошено формування Галицької Армії, пластуни почали масово зголошуватися до її рядів. Співзасновник Пласту Петро Франко організував Летунський відділ УГА, що розміщувався в Красному біля Львова. Спочатку він складався з 20 літаків, а на початок 1919 року Летунський полк вже нараховував 80 бойових машин. Аж тепер Петро Франко мав змогу сісти за штурвал літака і зробити біля 50 бойових вильотів, бо до того австрійське командування не волило довіряти бойову машину галичанинові. Вже під час бойових дій на Великій Україні Симон Петлюра надав Петрові Франку чин полковника.

Загалом є припущення, що біля 600 пластунів, учнів 6-8 класів гімназій, взяли кріса в свої ще незміцнілі дитячі руки. Багато з них віддали свої юні життя в боротьбі з польським завойовником.

Окремою сторінкою пластової історії є участь пластунів у підпільній боротьбі з польською окупаційною владою. Її безнастанні переслідування всіх українських національних інституцій загалом та Пласту зокрема робили велику "ведмежу послугу" польській державі. Це активізувало антипольський спротив. Особливо ж молодь захоплювалась чином революційної боротьби. Бойова діяльність Української Військової Організації давала приклад, а постійний контроль з боку шкільної адміністрації над діяльністю пластових відділів підштовхував до його наслідування. Не дивно, що романтика підпілля та конспірації панували і в пластовій організації.

Велика кількість старших пластунів належала до УВО та творила інші молодіжні націоналістичні організації. Такі старші пластуни, як Богдан

Кравців, Степан Охримович, Іван Габрусевич стояли біля джерел утворення Групи Української Державницької Молоді у Львові. А Степан Бандера, Роман Шухевич, Зенон Коссака, Ярослав Карпинець, Володимир Янів та інші творили Організацію Вищих Кляс Українських Гімназій. У 1925 році ці дві організації об'єдналися в Спілку Української Націоналістичної Молоді. Вона ж, у свою чергу, була одним з ініціаторів скликання Конгресу Українських Націоналістів та створення Організації Українських Націоналістів, а сама ОУН в Краю розбудовувала свою мережу переважно на основі мережі СУНМ. Її перша Крайова Екзекутива на Західно-Українських Землях складалася майже виключно з членів проводу СУНМ, а серед перших її провідників були Богдан Кравців та Степан Охримович.

Після утворення ОУН старші пластуни брали активну участь в її політичній діяльності та в бойових акціях. Коли ж за таку діяльність вони поставали перед польським судом, то, оберігаючи Пласт від переслідувань польської влади, доводили його непричетність до антипольської революційної роботи. Символом незламності та героїзму в боротьбі проти польських колонізаторів стали пластові постаті Ольги Басараб, Василя Біласа та Дмитра Данилишина, Гриця Пісецького. Заборона Пласту в 1930 році тільки сприяла зміцненню ОУН пластовими кадрами.

Закарпатські пластуни були першими, хто вступив до нової збройної оборони інтересів своєї землі і свого народу. Восени 1938 року в складі Чехословаччини постала автономна держава Карпатська Україна. На її чолі став прем'єр о. Августин Волошин, а одним з двох його заступників – чільний провідник Пласту на Закарпатті Юліян Ревай. Молода держава відразу стала об'єктом зазіхань сусідів і змушена була терміново організувати власне військо. В Хусті

Пластуни на докторській інавгурації о. Августина Волошина (у центрі з букетом). Прага, 1938 р.

формується Народня Оборона, що потім стає основою для Карпатської Січі. Пластовий курінь “Самітні Риси” творить її штаб, а інші два старшопластунські курені вступають до її складу.

Першим в боротьбі з мадярськими та польськими диверсантами, що проводили терористичні акції на території Карпатської України, поліг старший пластун-скоб куреня “Самітні Риси” Іван Кость. В березні 1939 року, коли мадярські війська перейшли кордони Карпатської України, у бій виступили пластуни. Почергово вони боронять Виноградово, Королево, берег Тиси, аж поки не опиняються на Красному Полі – останньому рубежі перед Хустом. Біля двадцяти з них там і поклали свої голови.

Подиву гідний приклад подав старший пластун Іван Попович. Полонивши його з групою друзів та привівши для розстрілу на урвистий берег Тиси, мадярський офіцер наказав йому власноруч кинути в річку свого раненого провідника Козичара. А по відмові почав його бити. Тоді кремезний Іван Попович згріб в свої руки самого офіцера і кинувся з ним разом у річку. Там його і втопив, хоч і його самого мадяри застрілили з берега.

В обороні Карпатської України брало участь і немало галицьких пластунів. Перебуваючи в ОУН, вони, як і шеф штабу Карпатської Січі Михайло Колодзінський-“Гузар” та його заступник Роман Шухевич-“Щука”, прибули сюди на наказ Крайової Екзекутиви ОУН і стали в обороні українських земель. До складу штабу також входили пластуни Осип Карачевський-“Свобода” та Євген Врецьона-“Волянський”.

Відколи Німеччина окупувала Польщу і почала підготовку до війни з ССРСР, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери на українських землях, що опинилися під німецькою окупацією, веде активну військову підготовку свого членства до майбутньої війни. Цим найчільніше займається військовий референт Проводу ОУН-р Роман Шухевич. Він же очолив один з куренів сформованих Дружин Українських Націоналістів.

На початку війни в застінках НКВД загинуло багато пластунів, серед яких – співзасновники Пласту скавтмайстер Іван Чмола та Петро Франко, а в підпільній боротьбі – крайові провідники ОУН Мирослав Тураш-“Грабовський” та Володимир Тимчій-“Лопатинський”.

З початком німецько-радянської війни на схід України вирушили задалегідь підготовлені Похідні Групи ОУН. Одну з трьох таких Груп, Північну, очолив вихованець станіславівського Пласту Микола Климишин. Відразу ж після початку війни ОУН-р у Львові проголосила відновлення Української Держави, сформувала уряд під керівництвом Ярослава Стецька. До нього входять і вихованці Пласту. Зокрема, Лев Ребет є другим заступником голови Українського Державного Правління, Роман Шухевич та Олекса Гасин — державні секретарі міністра оборони, Микола Лебедь – міністр державної безпеки, Ярослав Старух — державний секретар міністра інформації і пропаганди, Іван Климів — міністр політичної координації, Дмитро Яців — міністр народного господарства, Андрій П’ясецький — міністр лісівництва.

Німецьке командування вороже поставилося до відновлення Української Держави, і тому наступним етапом дій ОУН-р було розгортання масової боротьби

Четвертий зліва – Іван Климів, п'ятий – Софрон Коліда

проти німецьких окупаційних військ. В підпільній боротьбі з німецькими окупантами гинуть крайові провідники ОУН Дмитро Мирон-“Орлик”, Іван Климів-“Легенда”, член проводу ОУН-р Іван Равлик.

У волинських лісах формується Українська Повстанська Армія. У недовгому часі, з 1943 року, її Головним Командиром стає Роман Шухевич, а шефом Штабу Дмитро Грицай-“Перебийніс”, член старшопластунського куреня “Чорноморці”. Спочатку вона організаційно поділяється на УПА-Північ та УПА-Південь. Командиром однієї з груп в УПА-Південь є вихованець празького Пласту Омелян Грабець. Коли в західному регіоні України постала потреба сформувати відділи Української Народної Самооборони, то керівником УНС став Олекса Луцький. Пізніше УНС переформовується в УПА-Захід під єдиною командою Василя Сидора-“Шелеста”. А після загибелі Дмитра Грицая член старшопластунського куреня “Червона Калина” Олекса Гасин-“Лицар” став шефом Штабу УПА. Після загибелі Головного Командира УПА Романа Шухевича боротьбу УПА очолив вихованець Пласту Василь Кук. Головою Великого Збору УГВР, підпільного парламенту України, був також пластун Ростислав Волошин.

До чільних провідників обох відламів ОУН та активних учасників національно-визвольної боротьби належали також пластуни полк. Василь Андрусак-“Греггіт” (курінний командир УПА), полк. Микола Твердохліб-“Грім” (командир ВО УПА “Говерля”), Ярослав Старух-“Стяг” (крайовий провідник ОУН на Закарзонні), Олег Кандиба-“Ольжич”, Микола Арсенич (керівник СБ ОУН), Зиновій Тершаковець, Катруся Зарицька (керівник жіночої сітки ОУН та основниці Українська Червоного Хреста), Михайло Дяченко (відомий повстанський

письменник і поет “Марко Боеслав”), Василь Івахів-“Сонар” (перший повстанський командир на Волині), Іван Мітрінга (політичний керівник штабу “Поліської Січі”), Володимир Федак (крайовий провідник ОУН на Великонімеччину).

В бою під Бродами гине старшина УСС і УГА та співзасновник дивізії “Галичина” Дмитро Паліїв. У Відні рука НКВД досягає чегаря Легіону УСС та полковника Армії УНР Василя Кучабського. За нез’ясованих обставин гине командир Військових Відділів Націоналістів Роман Сушко-“Сич”.

Капелан УПА о. Андрій Радьо відправляє Службу Божу

Цей перелік є лишень прикладним, аби стало зрозумілим, що вихованці Пласту не просто взяли участь у Визвольних Змаганнях під червоно-чорним прапором революційної боротьби, а стояли у витоках її організації.

Можна сміливо стверджувати, що тисячі вихованців Пласту на різних політичних становищах, у військових формаціях на старшинських, підстаршинських щаблях чи у рядовому строю, або ж глибокому підпіллі взяли у Визвольних Змаганнях активну участь і виконали свій святий обов’язок супроти Бога і України. Їхні глибокі знання, політичні переконання, загартований дух, військовий вишкіл, розвідницький хист, залізна дисципліна та самовладання дозволили це успішно здійснити.

Героїчна боротьба і самопожертва українських пластунів не були марними. В тому, що сьогодні постала Українська держава, є велика частка заслуги українського Пласту і його вихованців. Своєю героїчною історією, тисячами смертей своїх кращих провідників і вихованців у боротьбі за це постання Пласт здобув для себе заслужену пошану і місце в сучасному українському суспільстві.

Пропонований увазі читачів “Мартиролог” дає підстави стверджувати, що свою роль Пласт гідно виконає і на новому етапі українського суспільного поступу — на етапі боротьби за наповнення національної за формою Української держави українським національним змістом.

“Мартиролог” дає підстави до твердої віри в те, що Пласт виховає і вилонить із своїх рядів тих національних провідників, які глибиною свого інтелекту і силою духу звершать подвиги, рівноцінні подвигам своїх попередників з першої половини ХХ ст.

Бо тільки Дух взмозі вийти поза межі існуючого і можливого. Високий Пластовий Дух.

СКОБ!

пл. сен. Олександр Сич